

ดนตรี: สุนทรียศาสตร์สู่การบรรลุธรรม

Melody: Aesthetic Journey to Dharma Realization

¹วรณา จิรานพคุณ, ²พระครูปลัดสัมพิพัฒนธีราจารย์ (กิตติเชษฐ สิริวาทโก),

³พระครูภาวนาวัฒนบัณฑิต (เจริญ วฑฒโน) และ ⁴พระมหายุทธนา นรเชฏฐโ

¹Worana Jiranopkul, ²Phrakrupaladsampipatthanathirachan (Kittiched Siri wattago),

³Phrakhruphawanawatthanabundit (Charoen Vaddhano),

and ⁴Phramaha Yutthana Narajettho

^{1,3,4}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,3,4}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkomrajavidyalaya University.

²ธรรมสถานมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา

²Buddhamahametta Foundation.

¹Corresponding Author's Email: worana@buddha-mahametta.com

Received: December 30, 2023; **Revised:** April 19, 2024; **Accepted:** April 19, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการว่าด้วย สุนทรียศาสตร์ ศาสตร์ว่าด้วยความงาม การรับรู้ในความงามนั้นเป็นความสามารถที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคนตามธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ไม่ว่าจะเป็นการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัส ในบางครั้งความงามสามารถมีผลในการยกใจมนุษย์ให้สูงขึ้นได้ กล่าวได้ว่าสุนทรียศาสตร์และศิลปะเป็นสิ่งเดียวกัน ดนตรีเองก็เป็นศิลปะที่ต้องใช้ประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์เป็นพื้นฐาน สุนทรียศาสตร์มีบทบาทสำคัญในศาสนามาช้านาน โดยเฉพาะในศาสนาพุทธ พระไตรปิฎกมีตัวอย่างมากมายที่แสดงให้เห็นถึงการใช้สุนทรียศาสตร์ในการสอนธรรมะ ซึ่งความเข้าใจของคนทั่วไปมักจะรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่บวชเรียนปฏิบัติธรรม รวมถึงการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติวินัย สิกขาบท และโทษสำหรับนักบวชว่าไม่ให้ขับร้องเพลง แต่หากพิจารณาดูให้ดี พระพุทธองค์ก็ได้ทรงอนุญาตให้สามารถสวดเป็นทำนองสรภัญญะได้เช่นกัน ซึ่งหมายความว่าหากเนื้อหาในบทเพลงเป็นธรรมะ และทำนองเพลงทำให้เกิดความสงบและสมาธิ กล่อมเกล่าจิตใจให้อ่อนโยนลงได้แล้ว บทสวดนั้นก็อาจเป็นหนึ่งในข้อวัตรปฏิบัติของนักบวชที่จะเพียรภาวนาเพื่อสร้างเหตุแห่งการบรรลุธรรมให้เกิดขึ้นได้ ยิ่งไปกว่านั้นดนตรีหรือเพลงธรรมะที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์การบรรลุธรรมและการที่ธรรมะเข้าสู่จิตใจได้โดยผ่านบทเพลง

คำสำคัญ: ดนตรี; เพลงธรรมะ; บรรลุธรรม

Abstract

Academic articles on Aesthetics refers to the study of beauty. The perception of beauty is an innate ability in all humans through the five senses: sight, hearing, smell, taste, and touch. Beauty has the capacity to uplift the human spirit. Aesthetics and art are often considered synonymous. Music, for example, is an art form that relies on experiences in aesthetics as its foundation. Aesthetics has long played a significant role in religion, particularly in Buddhism. The Tipitaka offers numerous examples that demonstrate the integration of aesthetics in teaching the Dhamma.

The common perception tends to view music as a disturbance to religious practices, which is exemplified by the Buddha's prohibition against singing for monks with associated punishments for rule violations, a more comprehensive examination reveals that the Buddha also permitted monks to engage in chanting, specifically in the case of Sorapanya rhymes. This implies that when the lyrical content pertains to the Dhamma, and the melody has the capacity to instill peace and foster concentration in the mind, making it more tranquil, then Sorapanya rhymes or Dhamma songs can indeed serve as a valid practice method for monks, contributing to the cultivation of conditions conducive to Dhamma realization. Moreover, it is essential to emphasize that music within the Tipitaka and Aṭṭhakathā significantly facilitates the profound realizations of Dhamma and the attainment of Nibbana.

Keywords: Music; Dhamma Song; Dhamma Realization

บทนำ

การแสวงหาคคุณค่าอันเป็นคุณค่าพื้นฐานของมนุษย์ เกิดจาก 3 ศาสตร์ ได้แก่ 1) ความจริง (หลักวิทยาการ) เป็นการแสวงหาความรู้ความจริงของสิ่งต่างๆ ในโลก เพื่อเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น 2) ความดี (หลักศาสนาและจริยศาสตร์) เป็นการแสวงหาสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีงาม และ 3) ความงาม (หลักศิลปะ) เป็นการแสวงหาสิ่งที่ดีงาม เพื่อเติมเต็มความสมบูรณ์ให้กับชีวิต โดยสุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์สาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา ว่าด้วยธรรมชาติของความงามและรสนิยม รวมทั้งปรัชญาศิลปะ ศิลปะหรือสุนทรียศาสตร์ มาจากคำว่า สุนทร = สุน+ทะ+ระ แปลว่า งาม สวย เป็นคำบาลีสันสกฤต ดังนั้น สุนทรียศาสตร์ จึงหมายถึง ศาสตร์ว่าด้วยความงาม การรับรู้ในความงามนั้น เป็นความสามารถที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคนตามธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ไม่ว่าจะเป็นการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัส ความงามสามารถพบได้ทั้งในธรรมชาติและผลงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ ซึ่งความงามช่วยให้เรารู้สึกอารมณ์ก็ได้ หรือช่วยให้สงบเย็นก็ได้ ในบางครั้งจึงมีผลในการยกใจมนุษย์ให้สูงขึ้นได้เช่นกัน อีกทั้งความงามยังสามารถก่อให้เกิดแรงบันดาลใจ ความคิดสร้างสรรค์ และความรู้สึกดีๆ ให้กับมนุษย์ได้ สุนทรียศาสตร์และศิลปะเป็นสิ่งเดียวกัน ดนตรีเองก็เป็นศิลปะที่ต้องใช้ประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์เป็นพื้นฐาน สุนทรียศาสตร์มีบทบาทสำคัญในศาสนามาช้านาน โดยเฉพาะในศาสนาพุทธ พระไตรปิฎกมีตัวอย่างมากมายที่แสดงให้เห็นถึงการใช้สุนทรียศาสตร์ในการสอนธรรมะ คือพระพุทธองค์ได้มีการใช้กลอนหรือกวีเป็นสื่อในการสอนธรรมะ โดยการสอนธรรมะของพระพุทธเจ้าและศาสนาอื่นๆ ในอินเดีย ประสบความสำเร็จได้ง่าย เนื่องจากคนอินเดียมีพื้นฐานทางสุนทรียศาสตร์ที่ดี อิทธิพลของสุนทรียศาสตร์ทำให้จิตใจของคนอินเดียอ่อนโยน เข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้น งานศิลปะนั้นเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ของมนุษย์ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับ

เรื่องของเหตุผล หรือความถูกต้อง ดี เลว ในทัศนะของขงจื้อเชื่อว่าอารมณ์นั้นมีประโยชน์พอ ๆ กับเหตุผล อารมณ์แห่งศิลปะนั้นสามารถทำให้ศาสนิกชนเกิดความศรัทธาและเข้าถึงความสงบในศาสนาพิธีได้ เช่น การสวดมนต์ด้วยทำนองเพลง การบรรเลงดนตรีพิธีกรรมในศาสนาต่าง ๆ ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทุกศาสนาทั่วโลก ศิลปะอันเป็นที่สุดที่มีอำนาจเปลี่ยนใจคนมากที่สุดคือ งานดนตรี รองลงมาคือ งานวรรณคดี ส่วนงานด้านนาฏศิลป์นั้น คือ งานศิลปะที่แตกมาจากงานดนตรีผสมกับงานวรรณกรรม คุณค่าที่ได้นั้นจึงลึกและสามารถจูงจิตปลุกชนให้เกิดความสะเทือนอารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ อีกมาก แต่ก็ได้สูงถึงขนาดสามารถยกใจคนให้สูงจนเข้าสู่พระนิพพานได้เทียบเท่าดนตรี ทัศนศาสตร์ของสุนทรียศาสตร์ เชื่อว่าความดี (ศาสนา) และความงาม (ศิลปะ) นั้น เป็นของคู่กัน และมีอยู่จริงในหลักศิลปะ โดยในพระไตรปิฎกล้วนมีเรื่องราวของพระพุทธองค์ที่ปรากฏใช้ดนตรีคีตศิลป์ในการสอนและเผยแพร่พระพุทธศาสนามากมาย สารัตถะของเรื่องดนตรีคีตศิลป์มีปรากฏในพระบาลีจำนวนมาก ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเลือกสอนให้เหมาะตามจริตของแต่ละคน (อานนท์ กาญจนโพธิ์, 2564) ทั้งนี้คนทั่วไปมักจะรู้สึกว่าการปฏิบัติธรรม รวมถึงการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติวินัย สิกขาบท และโทษสำหรับนักบวชว่าไม่ให้ขับร้องเพลง ในบทความนี้จึงต้องการศึกษาความเป็นมาเกี่ยวกับดนตรีในแง่มุมของธรรมะ ซึ่งได้ค้นพบว่านอกจากเสียงดนตรีจะก่อให้เกิดความสุขอย่างหยาบหรือความสุขทางโลกียะได้แล้ว ดนตรียังสามารถทำให้จิตใจอ่อนโยนลง ละเอียดอ่อนขึ้น เนื้อหาในเพลงสามารถทำให้จิตใจเกิดปัญญาจนเปลี่ยนจากความสุขชั้นหยาบคือโลกียะ ยกระดับขึ้นเป็นความสุขที่ละเอียดลึกซึ่งขึ้นด้วยปัญญาที่สามารถลดละกิเลสได้ ไปจนถึงความสุขชั้นสูงสุดในโลกุตตรธรรม คือ การบรรลุธรรม

เสียงดนตรีทำให้เกิดความสุข ความสุขเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิ

ดนตรีทำให้ร่างกายหลั่งสารแห่งความสุขหรือเอ็นโดรฟิน ซึ่งมีผลงานวิจัยมากมายที่บ่งชี้ถึงประโยชน์ของดนตรีบำบัดว่าสามารถช่วยให้สุขภาพจิตดีขึ้น รักษาภาวะซึมเศร้ารุนแรงในผู้ป่วยซึมเศร้าได้ และยังลดความเสี่ยงในการเป็นอัลไซเมอร์ได้ด้วย โดยดนตรีบำบัดเป็นศาสตร์ย่อยแขนงหนึ่งของวิทยาศาสตร์ร่วมสมัย ซึ่งใช้ดนตรีแก้ไขปัญหาด้านจิตใจหลายประการ เช่น ลดความวิตกกังวล และปรับอารมณ์ รวมถึงยังสามารถเพิ่มประสิทธิภาพทางสมองในด้านการจดจำ สรุปรวมได้ว่าการใช้ดนตรีบำบัดซึ่งเป็นการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ร่วมสมัยนี้ เมื่อนำมาใช้ประกอบกับการนั่งสมาธิและเจริญสติสามารถทำให้สภาวะจิตใจดีขึ้นได้ทั้งจากผู้ป่วยโรคซึมเศร้าเอง หรือแม้ในผู้ที่ไม่ได้มีความเจ็บป่วย ก็สามารถพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ทางสมองและพัฒนาสภาวะจิตใจได้ (Phra Woraponte Tanpoonkiat, 2023) นอกจากนั้นการใช้ดนตรีที่มีเนื้อหาในบทเพลงเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ อย่างเช่น บทเพลงที่เกี่ยวกับความรัก ความกตัญญูต่อบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ก็สามารถทำให้จิตใจของผู้ฟังได้รับการกระตุ้นให้ระลึกถึงคุณธรรมความดีงามของผู้มีพระคุณ เกิดความซาบซึ้งขึ้นในจิตใจต่อผู้มีพระคุณ ซึ่งเป็นการสร้างความอบอุ่นในครอบครัวและสังคมเพิ่มขึ้น หรือบทเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสามัคคีและปรองดองกัน เมื่อนำมาใช้สอนเด็กนักเรียนให้นั่งสมาธิและฟังบทเพลงเหล่านี้ไปด้วยแล้ว ก็ทำให้เด็กนักเรียนมีความสำนึกผิดที่ได้เคยแกล้งเพื่อนไว้ ขอโทษกัน และตั้งใจว่าจะเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน รวมไปถึงมีความกตัญญูรู้คุณของคุณครูมากขึ้น ขอโทษคุณครูที่เคยทำตัวดื้อไว้ และตั้งใจจะ

เป็นเด็กดีต่อไป โดยการใช้เพลงเกี่ยวกับความรักและความกตัญญู รวมถึงความสามัคคีปรองดองดังที่ได้กล่าวไปนั้น ได้มีการนำไปสอนเด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนอนุบาลพระสมุทรเจดีย์ จ.สมุทรปราการ ในโครงการต้นกล้าจิตพุทธะ โดยครูวิทยฐานะ ชำนาญการพิเศษ คือ นางนิรมล เจียมวิจักขณ์ และสอนเด็กนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนผาผึ้งวิทยา จ.ลำปาง ในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ค่ายพุทธบุตรเพื่อชีวิตใหม่ เป็นต้น ซึ่งการสอนนี้ส่งเสริมโดยใช้บทเพลงที่มีเนื้อหาสร้างความกตัญญูรู้คุณและความสามัคคีดังกล่าว ได้จัดขึ้นภายใต้หลักสูตรการปฏิบัติธรรมของธรรมสถานมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา

จะเห็นได้ว่าเบื้องต้นเสียงดนตรีที่มีเนื้อหาของบทเพลงในเชิงสร้างสรรค์ สามารถเยียวยาจิตใจผู้ป่วยสามารถยกระดับจิตใจของบุคคลทั่วไป และยังสามารถกระตุ้นจิตสำนึกในทางที่ดีให้เพิ่มมากขึ้นจนผู้ฟังสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในชีวิตประจำวันได้ เนื่องจากทัศนคติและความเข้าใจได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นสัมมาทิฐิมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น หากเราจะกล่าวถึงการใช้เสียงดนตรีแต่มีเนื้อหาทางธรรมะที่สูงขึ้นไปอีกก็สามารถให้ผลไปในทิศทางเดียวกัน คือยกระดับจิตใจบุคคลให้สูงขึ้นได้ ซึ่งระดับจิตใจที่สูงที่สุดนั้นก็คือการเป็นอิสระต่อทุกสิ่ง หรือคือความหลุดพ้น คือพระนิพพาน ทั้งนี้เมื่อนั่งสมาธิแล้วมีความสุข รวมไปถึงการแผ่เมตตา ส่งความปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ออกไปไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณ ร่างกายก็สามารถหลั่งสารเอ็นโดรฟิน เพราะจิตใจมีความสุข มีความความชุ่มชื้นเบิกบาน ซึ่งสมองส่วนอะมิกดาลาเป็นส่วนสำคัญในการควบคุมกระบวนการทางด้านอารมณ์และการปลดปล่อยเอ็นโดรฟินซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดี โดยดนตรีได้แสดงให้เห็นว่ามีผลต่อสมองส่วนอะมิกดาลาโดยที่อาจลดความรุนแรงของสภาวะอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเครียดและการกระตุ้นทางจิตใจและร่างกาย (psychophysiological) ระดับสูง ซึ่งสามารถกระตุ้นให้เกิดความพึงพอใจและความสุขได้ (Phra Woraponte Tanpoonkiat, 2023) โดยดนตรีสามารถช่วยขับเคลื่อนจิตใจให้เป็นสมาธิได้ และเมื่อจิตพิจารณาธรรมตามเนื้อหาของบทเพลง ก็สามารถทำให้เกิดปัญญาเข้าใจความจริง เกิดสัมมาทิฐิยิ่งขึ้นไป ไม่ต่างจากการฟังพระธรรมเทศนาที่มีผู้แสดงธรรมหรืออาจจะดีกว่าในแง่ของการจูงใจให้เกิดความสงบได้เร็วขึ้นเมื่อถูกจริต จึงอาจนำไปสู่การบรรลุธรรมในขั้นต่างๆ ได้ในที่สุด ซึ่งหากเปรียบเทียบระหว่างการให้จิตใจจดจ่ออยู่กับพุทธมนต์และการฟังเพลงธรรมะแล้ว ในยุคสมัยนี้ คนทั่วไปน่าจะเข้าถึงเพลงธรรมะที่มีความหลากหลายทางด้านทำนองและจังหวะไปตามจริตของผู้ฟังได้ง่ายกว่าพุทธมนต์ เมื่อถูกจริต ก็เกิดความสุขในการได้ฟังเพลงธรรมะนั้น ซึ่งความสุขเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 35/467/359) เมื่อจิตรวมเป็นสมาธิ พิจารณาเนื้อหาธรรมะในเพลง ก็สามารถเกิดปัญญาได้ โดยไม่ใช่แค่ปัญญาในขั้นสุดมยปัญญาหรือจินตามยปัญญาเท่านั้น แต่เป็นขั้นภาวนามยปัญญา คือได้มรรค ได้ผล ได้นิพพาน

ในพระพุทธศาสนามีบทเพลงต่าง ๆ อยู่มาก สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ บทเพลงที่สัมปยุตด้วยโลกียธรรม และสัมปยุตด้วยโลกุตระธรรม (พระมหาสาคร ศรีดี, 2545)

1. บทเพลงที่สัมปยุตด้วยโลกียธรรม หมายถึง บทเพลงธรรมอันเป็นวิสัยของปุถุชนผู้ครองเรือน มีข้อปฏิบัติและหลักศีลธรรมสำหรับฆราวาส ไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อการบรรลุคุณธรรมขั้นสูง แต่สอนให้ลดละกิเลส และสาเหตุที่ก่อให้เกิดอกุศลต่าง ๆ

2. บทเพลงที่สัมพันธ์ด้วยโลกุตรธรรม หมายถึง บทเพลงธรรมะอันเป็นข้อปฏิบัติของอริยะ เป็นพุทธจริยธรรมในขั้นสูงของอริยบุคคลผู้พัฒนาจิตใจ ในส่วนของเพลงที่ประกอบด้วยธรรมนี้ ปรากฏการบรรลุธรรมและการเข้าถึงธรรมโดยผ่านบทเพลง เมื่อฟังแล้วสามารถส่งกระแสจิตมนสิการไปตามบทเพลงแล้วทำให้เกิดปัญญา สามารถละกิเลสหรือสังสารวัฏได้อย่างเด็ดขาด บรรลุธรรม เพลงประเภทนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บทเพลงแห่งพระอรหันต์ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2498) โดยในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค สักกปัญหาสูตร เรื่องอินทริยสังวร ได้กล่าวถึงเสียงที่ควรเสพและไม่ควรเสพไว้ว่า “เมื่อบุคคลเสพเสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมลง เสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูเช่นนี้เป็นเสียงที่ไม่ควรเสพ เมื่อบุคคลเสพเสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายเจริญยิ่งขึ้น เสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูเช่นนี้เป็นเสียงที่ควรเสพ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/365/292) และพระพุทธองค์ทรงกล่าวในทำนองเดียวกันกับเรื่องของโสมนัสว่า “เมื่อเราเสพโสมนัสนี้แล อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายเจริญยิ่งขึ้น โสมนัสเช่นนี้เป็นโสมนัสที่ควรเสพ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/360/287)

คีตดนตรี เรียกตามภาษาบาลีว่า คีตะ ซึ่งนิยมแปลกันมาจากโบราณว่า ขับร้อง หรือ เพลงขับ เช่น เพลงขับของนางกมุทมาลี หญิงชาวสิงหล เพลงขับของสตรีเก็บดอกบัว และเพลงขับของหญิงซ่อมข้าวที่กล่าวถึงในคัมภีร์มั่งคัลลตถปิณี (พระศรีนรินทร ธนปาโล, 2561) ดนตรีหรือเพลงธรรมะนั้นนับเป็นเครื่องมือหนึ่งในการช่วยให้เข้าถึงธรรมะได้โดยง่าย ในคัมภีร์มั่งคัลลตถปิณีกล่าวไว้ว่า ในกาลบางครั้งการที่ภิกษุจะฟังการขับร้องที่ไม่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ก็สมควร แสดงว่าพระพุทธศาสนานุญาตบทเพลงที่ประกอบด้วยธรรมะและต้องเป็นวาทจาสุภาสิต อันนำมาซึ่งโลกียสุขและโลกุตตรสุข ตัวอย่างในครั้งพุทธกาลมีอยู่ว่า ภิกษุปล่อยกระแสจิตไปตามบทเพลงที่ได้ยินจากคนหาฟืน ยังสามารถทำให้บรรลุธรรมพิเศษ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2498) โดยในคัมภีร์มั่งคัลลตถปิณียังได้กล่าวอธิบายขยายความเพิ่มเติมไว้อีกด้วยว่า “เมื่อบุคคลฟังเสียงแม้มีอักษรอันวิจิตร มีพยัญชนะอันวิจิตรใด รากะเป็นต้นย่อมเกิดขึ้น เสียงเห็นปานนั้นบุคคลไม่ควรฟัง แต่เมื่อบุคคลฟังเสียงที่อาศัยธรรม แม้เพลงขับของนางกมุทมาลี ความเลื่อมใสย่อมเกิดขึ้นได้ หรือความเบื่อหน่ายย่อมปรากฏเสียงเห็นปานนั้นควร” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549)

บทเพลงตามหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่เกี่ยวข้อง

ดนตรีหรือเพลงธรรมะที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถานั้น แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์การบรรลุธรรม และการที่ธรรมะเข้าสู่จิตใจได้โดยผ่านบทเพลง ซึ่งบางบทเพลงพระพุทธเจ้าได้ทรงประพันธ์ขึ้นเองเพื่อใช้ในการสอนธรรมะในสถานการณ์นั้นๆ เมื่อผู้ฟังได้ฟังแล้ว สามารถพิจารณาเนื้อหาธรรมะในบทเพลงเกิดปัญญาละกิเลส ชัดเกล้าจิตใจให้บริสุทธิ์ มีความเห็นที่ถูกต้อง บรรลุธรรมได้ตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ รวมถึงพระปัจเจกโพธิญาณ อย่างไรก็ตาม การฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น ยังไม่นับเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์เท่ากับการฟังเพลงที่เด็กผู้หญิงคนหนึ่งขับร้องแล้วบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้ โดยจะได้อธิบายถึงรายละเอียดของบทเพลงต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. บทเพลงที่ปัญญาลีชะคันธรรพเทพบุตรขับร้อง เพื่อแสดงความรักที่ตนมีต่อนางภัททาสุริยวัจนสา สุริยวัจนสา เป็นชื่อของเทพธิดา ผู้มีสิริโฉมงดงามทั่วสรรพางค์ มีรัศมีอ่อนๆ เปล่งออกจากร่างกาย ดุจแสงอ่อนของดวงอาทิตย์ยามทอแสง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/348/275) ในพระสูตรต้นตปิฎก ที่หมินกาย มหาวรรค สักกปัญหสูตร ได้กล่าวถึง ปัญญาลีชะคันธรรพบุตร เป็นนักดนตรีประจำพระองค์ของท้าวสักกเทวราช ได้ขับเพลงถวายพระพุทธรูปที่ประทับอยู่ในถ้ำอินสาละ ณ เวทียกบรรพตใกล้เมืองสาละ พระอินทร์ใคร่จะเฝ้าพระพุทธรูป จึงมีเทวบัญชาให้ปัญญาลีชะเทพบุตรไปดูลาดเลาก่อน และรับสั่งว่าถ้าพระพุทธรูปออกจากฌานสมาบัติเมื่อใด ให้ทำอาณัติสัญญาณ แต่ปัญญาลีชะเฝ้ารออยู่นาน พระพุทธรูปก็ยังไม่ออกจากฌานสมาบัติ จึงติดพิณพร้อมกับขับเพลงรัก เสียงพิณและเสียงเพลงทำให้พระพุทธรูปเจ้าตื่นจากฌานสมาบัติ มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า

"ยัมเม อตถิ กตัม ปุญญํ อรหนเตสุ ตาทีสุ ตัมเม สพพงคกถยาณิ ตยา สทฺธํ วิปจฺจตัม ฯ"

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสยามรัฐ: 10/249/301)

“นางผู้งดงามทั่วสรรพางค์ บุญที่ฉันได้ทำไว้ในพระอรหันต์ผู้คงที่นั่น จงอำนวยผลแก่ฉันพร้อมกับเธอ”

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/348/276)

"สกุญฺปะตฺวา ฆาเนน เอโกที นิปะโก สโต อมตัม มุนิ ชิคีสาโน ตมห์ สุริยวัจนเส ฯ"

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสยามรัฐ: 10/249/301)

“แม่ (ภัททา) สุริยวัจนสา ฉันไฝ่ฝันหาเธอ เหมือนพระสมณศากยบุตรผู้ทรงเข้าฌานอยู่ผู้เดียว ผู้มีปัญญาครองตน มีสติ เป็นมุนี แสงงามหาอมตธรรม”

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/348/276)

เมื่อเพลงขับจบ พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสกะ ปัญญาลีชะคันธรรพบุตรว่า ปัญญาลีชะ เสียงสายของท่านเทียบได้กับเพลงขับและเสียงเพลงขับของท่านเทียบได้กับเสียงสาย ก็เสียงสายของท่านไม่เกินเสียงเพลงขับ และเสียงเพลงขับไม่เกินเสียงสาย ก็คาถาเหล่านี้อันเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระอรหันต์ และกาม ท่านประพันธ์ขึ้นเมื่อไหร่ ปัญญาลีชะคันธรรพบุตรทูลตอบว่า เมื่อสมัยที่พระผู้มีพระภาคแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ใต้ต้นไม้ชปาณีโครธ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในอุรุเวลาประเทศ ก็สมัยนั้นข้าพระองค์ได้รักใคร่ธิดาของท้าวติมพुरुคันธรรพราชผู้มีนามว่า ภัททาสุริยวัจนสา แต่นางรักใคร่กับผู้อื่นเสีย คือรักใคร่บุตรของมาตลีสังคาหกเทวบุตร นามว่า สิขณติ เมื่อข้าพระองค์ไม่ได้นางนั้นโดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จึงถือเอาพิณมีสี่เหล็องดั่งผลมะตูม เข้าไปยังนิเวศน์ของท้าวติมพुरुคันธรรพราช ครั้นแล้วจึงถือพิณมีสี่เหล็องดั่งผลมะตูมบรรเลงขึ้น และได้กล่าวคาถาเหล่านี้ อันเกี่ยวข้องกับ พระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระอรหันต์ ดังต่อไปนี้

"วณฺเฑ เต ปิตฺรํ ภาทเท"

ติมพुरु สุริยวัจนเส

เยน ชาตาลี กถยาณิ

อานนทชนนี มม

แม่ภัททาสุริยวัจนสา

ฉันขอกราบท่านติมพुरुบิดาของเธอ

โดยเหตุที่เธอเกิดมางดงาม

ทำให้ฉันปลื้มใจ"

"วาโตว เสทตํ กนฺโต"

ปานียํ ปีปาสโต

องคิริสี ปิยา เมสิ

ธมโม อรหตํ อิว

เหมือนสายลม	ย่อมเป็นที่ปรารถนาของผู้มีเหงื่อ
หรือเหมือนน้ำ	เป็นที่ปรารถนาของผู้กระหาย
เธอผู้โง่โลเป็นที่รักของฉัน	คุณธรรมเป็นที่รักของพระอรหันต์"
"อาตุรสเสว เกสขุช"	โกชนว ชิมจุนโต
ปรีนิพพาปิ ภาทเท	ชลนตมิว วารินา
เธอจงช่วยดับความเร้าร้อน	เหมือนช่วยวางยาคนไข้ผู้กระสับกระส่าย
เหมือนให้อาหารแก่ผู้หิว	หรือเหมือนใช้น้ำดับไฟที่กำลังลุกอยู่"
"สีโตทกั โปกุขรณิ"	ยุตตํ กิลุชกขเรณุนา
นาโค ฆมมาภิตตโตว	โอคาเห เต ธนุทริ"
ขอให้ฉันได้สงบจิตใจและอุทรของเธอ	เหมือนช้างที่ร้อนจัดในคราร้อน
หยั่งลงสู่สระโบกขรณิน้ำเย็น	ระคนด้วยละอองเกสรดอกปทุม"
"อจจุงกุโสว นาโค จ	ชิตํ เม ทุตโตมริ"
การณํ นปฺปชานามิ	สมมตโต ลกฺขณฺนุรฺยา
ตยิ คริตฺติจิตฺโตสฺมิ	จิตฺตํ วิปริณามิตํ
ปฏิกฺคนตุ น สกโกมิ	วงฺกษตฺโตว อมฺพุโซ
ฉันมีนงเพราะ (เห็น) ช่วงขาที่งามสมส่วน	ไม่รับรู้เหตุการณ์ (อะไร ๆ)
เหมือนช้างเหลือขอเพราะถือว่าเราชนะได้แล้ว ฉันมีใจจดจ่อที่เธอ ไม่อาจกลับใจที่แปรผันไปเหมือน	
ปลาที่กลืนเบ็ดเข้าไป"	
"วามุรุ สช มํ ภาทเท	สช มํ มนฺทโลจเน
ปลิสฺสช มํ กลฺยาณิ	เอตํ เม อภิปตฺติตํ
นางผู้เจริญ เธอจงเอาขาซ้ายกระหวัดฉันไว้	เธอผู้มีดวงตาหยาดเอี่ยมจงกระหวัดฉันไว้เถิด
เธอผู้ตั้งงามจงสวมกอดฉันไว้	สิ่งนี้คือสิ่งที่ฉันปรารถนายิ่งนัก"
"อปปโก วต เม สนฺโต	กาโม เวลฺลิตฺเทสิยา
อเนกภาโว สมฺปาติ	อรหนฺเตว ทกฺขิณา"
ความใคร่ของฉันต่อเธอผู้มีผมงามสลวย ถึงมีน้อยก็เกิดผลมาก เหมือนทักษิณาที่ถวายแด่พระอรหันต์"	
"ยํ เม อตฺถิ กตํ ปุญฺญํ	อสุมึ ปจฺจิมฺณฺทเล
ตํ เม สพฺพกฺกกลฺยาณิ	ตยา สทฺธิ วิปจฺจตํ
นางผู้ตั้งงามทั่วสรรพางค์	บุญที่ฉันได้ทำไว้ในพระอรหันต์ผู้คงที่นั่น
จงอำนวยผลแก่ฉันพร้อมกับเธอ	นางผู้ตั้งงามทั่วสรรพางค์
บุญที่ฉันได้ทำไว้ในปฐมฌานนี้	จงอำนวยผลแก่ฉันพร้อมกับเธอ"
"สกุยฺปฺตฺโตว ฆาเนน	เอโกทิ นิปโก สโต
อมตํ มุนิ ชิตฺสีสาโน	ตมทํ สุริยวจฺจเส
แม่ (ภักทา) สุริยวิจจสา ฉันเฝื่อนหาเธอ	เหมือนพระสมณศากยบุตรผู้ทรงเข้าฌานอยู่ผู้เดียว

ผู้มีปัญญาครองตน มีสติ	เป็นมุนี แสงหาอมตธรรม"
"ยถาปี มุนิ นนฺเตยฺย	ปตฺวา สมโพธิมุตตมํ
เอวํ นนฺเตยฺยํ กลฺยาณิ	มิสฺสภาวํ คโต ตยา
แม่คุณคนงาม ถ้าฉันได้อยู่ร่วมกับเธอ	ก็จะพึงชื่นชม
เหมือนพระมุนีบรรลुพระสัมโพธิญาณอันสูงสุดพึงชื่นชมฉนั้น"	
"สกโก เจ เม วรํ ทชฺชา	ดาวดีसानมิสฺสโร
ดาวํ ภทฺเท วเรยฺยาเห	เอวํ กาโม ทโหห มม
หากท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แห่งดาวดึงส์	จะประทานพรแก่ฉัน
ฉันก็ต้องเลือกเอาเธอเป็นแน่	ความปรารถนาของฉันมั่นคงอยู่อย่างนี้"
"สาลวํ น จิรํ ฝุลลํ	ปิตรํ เต สุเมธเส
วณฺทนาโน นมฺสฺสามิ	ยสฺส เอตาทิสี ปชาติ

แม่คุณผู้เฉลียวฉลาด ฉันขอน้อมไหว้บิดาของเธอผู้มีจิตงามเช่นนี้ ดุจต้นสาละที่ผลิดอกใหม่ๆ ฉนั้น" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/349/277)

เสถียรพงษ์ วรรณปก ได้วิเคราะห์เรื่องราวของบทเพลงของปัญญาสิทธิ์คันธรรพบุตรนี้ว่าประการแรก เพลงนี้ขึ้นต้นและลงท้ายด้วยการไหว้ติ่มพรุ บิดาของนางภทรา แทนที่จะบรรยายความรัก พรรณนาความงาม แห่งนางที่รักอย่างเดียว ถือเป็นหลักจิตวิทยาที่ดี เพื่อให้ฝ่ายหญิงรู้สึกภูมิใจว่า เขาให้เกียรติบิดาผู้เป็นที่รักและ เคารพแห่งตน และถือเป็นการเข้าตามตรอก ออกตามประตู ทำให้พ่อฝ่ายหญิงเอ็นดูได้ ประการที่สอง บทเพลงนี้สามารถยกอุปมาอุปไมยมาเปรียบเทียบให้มองเห็นภาพจนได้ดังกั้น จุดเด่นเข้าใจยกเอาความสุข อันเกิดจากความรักของตน (ซึ่งเป็นราคะกิเลส) กับความสุขชั้นวิมุติ (อันเป็นวิราคะพ้นจากกิเลส) มาเปรียบเทียบกันได้อย่างกลมกลืน ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองสิ่งนี้อยู่คนละมุม คือตรงกันข้ามทีเดียว แต่เพราะรู้จัก เปรียบเทียบ เช่น "ฉันไฝฝินหาเธอ เหมือนพระสมณศากยบุตร ไฝฝินแสวงหาอมตธรรม" และ "ถ้าฉันได้สมหวัง อยู่ร่วมกับเธอ ก็จะมีสุขเหมือนพระมุนีบรรลุพระสัมโพธิญาณฉนั้น" เป็นต้น การที่มีได้พราห์เพื่อรำพันแต่ เรื่องโลกีย์แต่อย่างเดียว หากแฝงไว้ซึ่งแง่คิดศีลธรรม และมีสารัตถประโยชน์อีกด้วยเช่นนี้ ทำให้บทเพลงรัก เพลงนี้เป็นบทเพลงรักบทเดียวในพระพุทธศาสนา (พระมหาสาคร ศรีดี, 2545) บทเพลงที่ปัญญาสิทธิ์คันธรรพ บุตรประพันธ์และขับร้องพรรณานี้ นับว่าเป็นบทเพลงที่สัมพันธ์ด้วยโลกียธรรม

2. บทเพลงขับตามธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่งของพระปิงคิยะ ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตต นิบาต ปารายนวรรค ปารายนาคีตติคาถา ได้กล่าวถึงเพลงขับตามธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่งของท่านพระปิงคิยะก ล่าวแก่พราหมณ์พาวรีท่ามกลางชุมชน มีเนื้อหาเป็นเพลงสรรเสริญพระพุทธเจ้าซึ่งตนได้เคยไปเข้าเฝ้ามาแล้ว มีเนื้อหาว่า

"ปารายนมนุคฺคาธิสฺสํ	(อิจฺจาเยสุมา ปิงคิโย)
ยถาททกฺขิ ตถากฺขาลิ	วิมโล ภูริเมธโส
นิกกาโม นิพฺพุโต นาโค	กิสฺส เหตุ มุสา ภณเ.
ปหีนมฺลโมหสฺส	มานมกฺขปฺปหาโยโน

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 30/156-162/38-39)

จากนั้นในอรรถกถาปรหมัตถโชติกา ปารายนวรรค ได้อธิบายว่าพระปิงคิยะยังพรรณนาต่อไปว่าท่านไม่ประมาททั้งกลางวันและกลางคืน เห็นพระพุทธรูปเจ้าด้วยใจเหมือนเห็นด้วยตา นอบน้อมพระองค์อยู่ตลอดราตรี ไม่ว่าพระพุทธรูปจะเสด็จไปทิศไหนๆ ท่านก็จะน้อมไปในทิศนั้นๆ เสมอ แล้วก็กล่าวถึงตนเองว่าเป็นผู้ชราภาพแล้ว ไม่มีกำลังแรงกายที่จะไปในสถานที่ๆ พระพุทธรูปทรงประทับอยู่ได้ แต่สามารถไปเข้าเฝ้าพระองค์ได้เป็นนิตยด้วยความดำริ คือระลึกถึงพระพุทธรูปอยู่ตลอดเวลา ขณะนั้นพระพุทธรูปได้ทรงทราบความแก่กล้าแห่งอินทรีของพระปิงคิยะและพราหมณ์พาวรี พระองค์ทรงประทับยืนอยู่แล้วเปล่งพระรัศมีสีทองไป พระปิงคิยะนั่งพรรณนาถึงพระพุทธรูปแก่พราหมณ์พาวรีอยู่ ได้เห็นพระรัศมีแล้วคิดว่านี่อะไร เมื่อเหลียวไปได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าดุจประทับอยู่เบื้องหน้าตน จึงบอกพาวรีพราหมณ์ว่า พระพุทธรูปเสด็จมาแล้ว พราหมณ์จึงลุกจากที่นั่ง ยืนประคองอัญชลี พระพุทธรูปทรงตรัสเรียกพระปิงคิยะ และกล่าวว่าพระวัคคลี พระภัทราวุธแห่งมาณพ 16 และพระอาฬวีโคดม เป็นผู้น้อมใจไปด้วยศรัทธาแล้ว ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ด้วยศรัทธาทุกรุปฉันทิต แต่ท่านก็จงปล่อยศรัทธานั้นฉันทันนั้น แต่น้อมใจไปด้วยศรัทธาปรารถนาวิปัสสนา โดยนัยมีอาทิว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง ก็จักถึงนิพพาน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบเทศนาลงด้วยธรรมเป็นยอด พระปิงคิยะตั้งอยู่ในพระอรหันต์ พาวรีพราหมณ์ตั้งอยู่ในอนาคามีผล ส่วนศิษย์ 500 ของพาวรีพราหมณ์ได้เป็นพระโสดาบัน

3. บทเพลงที่พระพุทธรูปเจ้าทรงประพันธ์ให้มาณพชื่อนอตุตระไปร้องแก่แล้วขณะการแข่งขัน ในอรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท พุทธวรรคที่ 14 กล่าวถึงเรื่องของ พญานาคชื่อ เอรกปัตตะ ออกอุบายเพื่อทราบข่าวพระพุทธรูปเจ้าได้อุบัติขึ้นหรือยัง จึงแต่งเพลงเป็นคำถามไว้รอให้มีผู้มาตอบ หากใครตอบได้ เอรกปัตตะนาคราชจะยกธิดาให้เป็นรางวัลแก่ผู้นั้น

พระยานาคออกอุบายเพื่อทราบการอุบัติแห่งพระพุทธรูปเจ้า

ทราบข่าว เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "เมื่อพระพุทธรูปเจ้าบังเกิดขึ้น เราจักได้ยินความที่พระพุทธรูปเจ้านั้นบังเกิดขึ้น ด้วยอุบายนี้แน่ละ ผู้ใดนำเพลงขับ แก่เพลงขับของเราได้ เราจักให้ธิดากับด้วยนาคพิภพอันใหญ่แก่ผู้นั้น" วางธิดานั้นไว้บนพังพาน ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน.

ธิดานั้นยืนพ้องอยู่บนพังพานนั้น ขับเพลงขับนี้ว่า:-

ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่า ชื่อว่าพระราชา? อย่างไรเล่า พระราชาชื่อว่ามีธิดาบนพระเศียร?

อย่างไรเล่า ชื่อว่าปราศจากธิดา, อย่างไร? ท่านจึงเรียกว่า 'คนพาล.'

ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นพากันมาด้วยหวังว่า "เราจักพาเอานางนาคมาณวิกา" แล้วทำเพลงขับแก่ ขับไปโดยกำลังปัญญาของตนๆ นางยอมห้ามเพลงขับตอบนั้น เมื่อนางยืนอยู่บนพังพานทุกกึ่งเดือน ขับเพลงอยู่อย่างนี้เท่านั้น พุทธานดรหนึ่งล่วงไปแล้ว

พระศาสดาทรงผูกเพลงขับแก่

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก วันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูโลก ทำเอเรกปัตตะนาคราชให้เป็นต้น ทรงเห็นมาณพชื่อนอตุตระ ผู้เข้าไปภายในข่าย คือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญดูว่า "จักมีเหตุ

อะไร?" ได้ทรงเห็นแล้วว่า "วันนี้เป็นวันที่เออร์กปัตตนาคราชทำธิดาไว้บนพังพานแล้วให้พ่อน อุตตรมาณพนี้เรียนเอาเพลงขับแก้ที่เราให้แล้วจักเป็นโสดาบัน เรียนเอาเพลงขับนั้นไปสู่สำนักของนาคราชนั้น, นาคราชนั้นฟังเพลงขับแก้แล้ว จักทราบ ว่า 'พระพุทเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว' จักมาสู่สำนักของเรา, เมื่อนาคราชนั้นมาแล้ว เราจักกล่าวคาถาในสมาคมอันใหญ่ ในกาลจบคาถา สัตว์ประมาณ 8 หมื่น 4 พันจักตรัสรู้ธรรม."

พระศาสดาเสด็จไปในที่นั้นแล้ว ประทับนั่ง ณ โคนต้นชีกต้นหนึ่ง บรรดาต้นชีก 7 ต้นที่มีอยู่ในที่ไม่ไกล แต่เมืองพาราณสี. ชาวชมพูทวีปเอาเพลงขับแก้เพลงขับไปประชุมกันแล้ว. พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอุตตรมาณพกำลังไปในที่ไม่ไกล จึงตรัสว่า "อุตตระ."

อุตตระ. อะไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจงมานี่ก่อน.

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะอุตตรมาณพนั้นผู้มาถวายบังคมนั่งลงแล้ว ถามว่า "เธอจะไปไหน?"

อุตตรมาณพ. จักไปยังที่ที่ธิดาของเออร์กปัตตนาคราช ขับเพลง.

พระศาสดา. ก็เธอรู้เพลงขับแก้เพลงขับหรือ?

อุตตรมาณพ. ข้าพระองค์ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจงกล่าวเพลงเหล่านั้นดูก่อน.

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะอุตตรมาณพผู้กล่าวตามธรรมดาความรู้ของตนเท่านั้นว่า "แน่ะอุตตระ นั้นไม่ใช่เพลงขับแก้ เราจักให้เพลงขับแก้แก่เธอ เธอต้องเรียนเพลงขับแก้ให้เราได้."

อุตตรมาณพ. ดีละ พระเจ้าข้า.

อุตตรมาณพเรียนเพลงแก้จากพระศาสดา

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า "อุตตระ ในกาลที่นางนาคมาณวิกาขับเพลง เธอฟังขับเพลงแก้ดังนี้:-

ผู้เป็นใหญ่ในทวาร 6 ชื่อว่าเป็นพระราชา,

พระราชาผู้กำหนดอยู่ ชื่อว่ามีธูลิบนพระเศียร,

ผู้ไม่กำหนดอยู่ ชื่อว่าปราศจากธูลิ, ผู้กำหนดอยู่ ท่านเรียกว่า คนพาล.

พระศาสดา ครั้นประทานเพลงขับแก้แก่อุตตรมาณพนั้นอย่างนี้แล้ว ตรัสว่า "อุตตระ เมื่อเธอขับเพลงขับนี้ (นาง) จักขับเพลงขับแก้ เพลงขับของเธออย่างนี้ว่า:-

'คนพาลอันอะไรเอ๋ย ย่อมพัดไป, บัณฑิตย่อมบรรเทาอย่างไร,

อย่างไร จึงเป็นผู้มีความเกษมจากโยคะ, ท่านผู้อันเรากลามแล้ว โปรดบอกข้อนี้แก่เรา'

ที่นั่น ท่านฟังขับเพลงขับแก้นี้แก่นางว่า:-

'คนพาลอันห้วงน้ำ (คือกามโอชะเป็นต้น) ย่อมพัดไป, บัณฑิตย่อมบรรเทา (โอชะนั้น)

เสียด้วยความเพียร, บัณฑิตผู้ไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง ท่านเรียกว่า ผู้มีความเกษมจากโยคะ'

เพลงขับแก้ นั้น มีเนื้อความว่า:-

'คนพาลอันโอชะ (กิเลสจุกห้วงน้ำ) 4 อย่าง มีโอชะคือกามเป็นต้น ย่อมพัดไป, บัณฑิตย่อมบรรเทาโอชะนั้น ด้วยความเพียร กล่าวคือสัมมปธาน (ความเพียรอันตั้งไว้ชอบ), บัณฑิตนั้นไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง มีโยคะคือกามเป็นต้น ท่านเรียกชื่อว่า 'ผู้มีความเกษมจากโยคะ.'

อุตรมาณพ เมื่อกำลังเรียนเพลงขับแก้เนื้อเดียว ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล เขาเป็นโศดาบันเรียนเอา คานานั้นไปแล้ว กล่าวว่ "ผู้เจริญ ฉันนำเพลงขับแก้เพลงขับมาแล้ว, พวกท่านจงให้โอกาสแก่ฉัน" ได้คุกเข้าไป ในท่ามกลางมหาชนที่ยืนยัดเยียดกันอยู่แล้ว นางนาคมาณวิกายืนพ้องอยู่บนพังพานของพระบิดา แล้วขับเพลง ขับว่า

"ผู้เป็นใหญ่ อย่งไรเล่า ชื่อว่าเป็นพระราชา ?" เป็นต้น.

อุตรมาณพ ขับเพลงแก้ว่า

"ผู้เป็นใหญ่ในทวาร 6 ชื่อว่าเป็นพระราชา" เป็นอาทิ.

นางนาคมาณวิกา ขับเพลงโต้แก้อุตรมาณพนั้นอีกว่า

"คนพาล อันอะไรเอ๋ย ย่อมพัดไป?" เป็นต้น.

ที่นั่น อุตรมาณพ เมื่อจะขับเพลงแก้แก่นาง จึงกล่าวคานานี้ว่า:-

"คนพาลอันห้วงน้ำย่อมพัดไป" ดังนี้ เป็นต้น.

นาคราชพอฟังคานานั้น ทราบความที่พระพุทเจ้าบังเกิดขึ้น ดีใจว่า "เราไม่เคยฟังชื่อบทเห็นปานนี้ ตลอดพุทธันดรหนึ่ง "ผู้เจริญ พระพุทเจ้าบังเกิดขึ้นในโลกแล้วหนอ" จึงเอาหางพาดน้ำ คลื่นใหญ่เกิดขึ้นแล้ว ฝั่งทั้งสองพังลงแล้ว พวกมนุษย์ในที่ประมาณอุสกะหนึ่ง แต่ฝั่งข้างนี้และฝั่งข้างโน้น จมลงไปใต้น้ำ นาคราชนั้น ยกมหาชนมีประมาณเท่านี้วางไว้บนพังพาน แล้วตั้งไว้บนบก

4. มีภิกษุผู้วิปัสสนาประมาณ 60 รูป ขณะกำลังเดินทาง ได้ฟังเสียงของเด็กหญิงชาวสิงหลผู้เฝ้าข้าวกล้าที่ข้างทางในเกาะสิงหล ผู้ขับเพลงขับอันประกอบด้วยชาติ ชรา พยาธิ และมรณะ ด้วยภาษาสิงหลนั้นแล แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ (พระมหาธิติพงค์ อุตตมปญโญ, 2563)

5. ภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนาชื่อว่าติสสะ กำลังเดินไปโดยทางใกล้สระปทุม ฟังเสียงเด็กหญิงผู้เด็ดดอกปทุมในสระปทุม ขับเพลงขับอยู่ดังนี้ว่า

"ปาดมุลล์ โกกนทํ สุริยาโลเกน ตชชียเต

เอวํ มนุสสตตคตา สตตา ชราภิเวเคน มิลายนติ"

"ดอกปทุมชื่อว่าโกกนท บานแล้วในเวลาเช้า ถูกแสง พระอาทิตย์แผดเผา ฉันใด, สัตว์ทั้งหลาย ผู้ถึงความเป็นมนุษย์ ย่อมเหี่ยวแห้งไปด้วยกำลังชรา ฉะนั้น"

พระติสสะได้ฟังแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ทันที (พระมหาธิติพงค์ อุตตมปญโญ, 2563)

6. บุรุษคนใดคนหนึ่งในพุทธันดร มาจากป่าพร้อมกับบุตรทั้ง 7 คน ฟังเสียงเพลงขับของสตรีคนหนึ่ง ซึ่งกำลังใช้สากตำข้าวสาร ดังนี้

"ชราย ปริมททิตฺ เอตํ มิลาตจจวิจมนนิสสิตี"

มรณเณ ภิชชติ เอตํ มจจุสส สลสมามิส คตํ

กิมินํ อาลยํ เอตํ นานากุณเปน ปูริตี"

อลุจิสส ภาชนํ เอตํ กทลิกขนธสมํ อิทํ."

"สรีระนี้ อาศัยหนังมีผิวเหี่ยวแห้ง ถูกชราย่ำยีแล้ว,

สรีระนี้ ถึงความเป็นอามิส คือเหยื่อของมฤตยู ย่อมตกไปเพราะมรณะ,
สรีระนี้ เป็นที่อยู่ของหมู่หนอน เต็มไปด้วยซากศพต่างๆ,
สรีระนี้ เป็นภาชนะของไม่สะอาด, สรีระนี้เสมอด้วยท่อนไม้”

บุรุษคนนั้นฟังเพลงขับของหญิงสาว แล้วพิจารณาอยู่ ได้บรรลุปัจเจกโพธิญาณพร้อมกับบุตรทั้ง 7 คน (พระมหาเถรสังกั อุตตมปณฺโญ, 2563)

บทเพลงเหล่านี้จัดเป็นบทเพลงที่สัมปยุตด้วยโลกุตตรธรรม โดยในเหตุการณ์ข้อที่ 3 นั้น พระพุทธองค์ทรงประพันธ์เองเพื่อให้บุตรหลานพื่อนำไปขับร้องแก่ภริยาของเฮอร์กปัตตนาคราช อีกนัยหนึ่งคือเป็นการตอบปัญหาธรรมะด้วยบทเพลง ส่วนในเหตุการณ์ข้อที่ 4-6 จะเห็นได้ว่าหากพิจารณาเนื้อหาในบทเพลงแล้ว เป็นธรรมะที่รวมลงไตรลักษณ์ทั้งสิ้น ในอรรถกถาปรหมัตถโชติกาได้กล่าวไว้ว่า ยังมีตัวอย่างผู้อื่นที่บรรลุอรินยุมิด้วยอุบายเช่นนี้อีก ซึ่งยังไม่ใช่อัจฉรยนัก ภิกษุ 500 รูป ฟังคาถาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ฉลาดในอาสยานุสยญาณ (รู้อัธยาศัยของสัตว์) ตรัสไว้โดยนัยเป็นต้นว่า สพเพ สงขารา อนิจจา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง ดังนี้ ได้บรรลุพระอรหัต เทวดาและมนุษย์เหล่าอื่นไม่น้อย ฟังกถาภาษิตประกอบด้วยขันธและอายตนะเป็นต้น ได้บรรลุพระอรหัต ซึ่งในมังคลัตถปิณีได้ขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า การฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น ไม่ใช่เรื่องน่าอัศจรรย์ แต่การฟังเพลงซึ่งเด็กผู้หญิงคนหนึ่งเป็นคนขับร้องแล้วบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้นั้น นับเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง แม้เทวดาและมนุษย์เหล่าอื่นก็บรรลุอรินยุมิด้วยอุบายทั้งหลาย โดยใน 2 คัมภีร์ยังสรุปอีกว่าแม้เพลงขับก็เป็นสุภาสิต ไม่ว่าจะเป็นวาจของใครก็ตาม ของหญิงรับใช้ของนักขับร้อง ก็สามารถเป็นวาจสุภาสิตได้เหมือนกัน พระพุทธเจ้าตรัสว่าวจาสุภาสิตเป็นมงคลอย่างหนึ่ง

องค์ความรู้ใหม่

แม้ว่าคนทั่วไปอาจจะเข้าใจว่าการฟังเพลงเป็นสิ่งทีรบกวนการปฏิบัติธรรมและพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติวินัย สิกขาบท และโทษ สำหรับนักบวชไม่ให้ขับร้องเพลง แต่หากพิจารณาให้ดี พระพุทธองค์ก็ได้ทรงอนุญาตให้สามารถสวดเป็นทำนองสรภัญญะได้เช่นกัน ซึ่งหมายความว่าหากเนื้อหาในบทเพลงเป็นธรรมะและทำนองเพลงทำให้เกิดความสงบและสมาธิ กล่อมเกลาจิตใจให้อ่อนโยนลงได้แล้ว บทสวดนั้นก็สามารถเป็นหนึ่งในข้อวัตรปฏิบัติของนักบวชที่จะเพียรภาวนาเพื่อสร้างเหตุแห่งการบรรลุธรรมให้เกิดขึ้นได้ อีกทั้งจากการศึกษาในพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่เกี่ยวข้อง ดนตรีหรือเพลงธรรมะสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมได้ตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ รวมถึงพระปัจเจกโพธิญาณด้วย

สรุป

ดนตรีสามารถยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นได้ ตั้งแต่ผู้ป่วยซึมเศร้ารุนแรง และยังสามารถลดความเสี่ยงในการเป็นอัลไซเมอร์ สูงขึ้นไปกว่านั้นคือการพัฒนาสมองและจิตใจของบุคคลทั่วไปให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งการที่ดนตรีส่งผลต่อจิตใจและร่างกายดังกล่าวมานี้ นับเป็นส่วนหนึ่งของโลกียธรรม เมื่อขึ้นสู่โลกุตตรธรรม ดนตรีและการฟังเพลงที่มีเนื้อหาในเชิงสร้างสรรค์หรือเนื้อหาธรรมะนั้น สามารถทำให้จิตใจเกิดความสงบได้เร็ว

ขึ้น ในบางครั้งอาจจะเร็วกว่าการฟังพระธรรมเทศนาธรรมดา หากได้ฟังทำนองและเสียงสวดหรือเสียงร้องเพลงธรรมะนั้นๆ ได้ถูกจริต โดยเนื้อเพลงก็สามารถทำให้เกิดความรักและกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ทำให้เกิดความสามัคคีปรองดองกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและสังคม ทั้งนี้ในส่วนของโลกุตตรธรรม สามารถสรุปในเรื่องของการใช้ดนตรีหรือการฟังเพลงได้ว่า หากบทเพลงนั้นทำให้จิตใจเกิดระคายหรือเป็นอกุศล ก็เป็นเสียงที่ไม่ควรเสพ แต่หากบทเพลงนั้นน้อมนำจิตใจให้เป็นกุศลและเกิดธรรมะขึ้นในจิตใจได้ แสดงว่าบทเพลงนั้นก็อาจจะสามารถนำพาเราไปสู่ความละเอียดลึกซึ้งในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ดนตรีหรือเพลงธรรมะเป็นเพียงเครื่องมือกล่อมเกลาให้จิตใจมีคุณภาพในการรองรับธรรมะได้ดียิ่งขึ้นนั่นเอง กล่าวคือสภาวะของจิตใจที่มีความอ่อนโยน นุ่มนวล ควรแก่การงาน มีเป้าหมายปลายทางคือให้เกิดปัญญาในธรรม อาจเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจนได้อีกทางหนึ่งว่า ดนตรีเปรียบเสมือนเรือที่พาเราข้ามฝั่งไปสู่จุดหมาย เมื่อข้ามแม่น้ำไปถึงอีกฟากฝั่งหนึ่งแล้ว เราก็สามารถสละเรือได้ ไม่ต้องแบกเรือไปด้วย

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2549). *มังคลัตถที่ปณีแปล เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ. (2563). *มังคลัตถที่ปณีแปล ภาค 1 เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: บริษัท สหมิตรพัฒนาการพิมพ์ จำกัด.
- พระมหาสาคร ศรีดี. (2545). *วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดสุพรรณบุรี: ศึกษาเฉพาะกรณีเพลงอีแซว*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระศรีนรินทร์ ธนपाल (โมนกุล). (2561). *วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในบทเพลงของจรัล มโนเพ็ชร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสิริมงคลจารย์. (2498). *มงคลตถที่ปณี ปฐโม ภาค*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2470). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล ถนนสามเสน.
- อานนท์ กาญจนโพธิ์. (2564). ศาสนาสุนทรียศาสตร์วิจารณ์. *วารสารวิวัฒนาการ บัณฑิตศึกษา*. 1(2), 64-80.
- Phra Woraponte Tanpoonkiat. (2023). Music Intervention Therapy to Improve Healthy Mind. *Journal of MCU Buddhism Review*. 7(2), 25-34.